

เทศน์อบรมพระและฆราวาส ณ วัดอโศการาม

เมื่อวันที่ ๒๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๓๒

ผู้ทรงอรรถทรงธรรม

นโม ตสส.....(๓ ทน)

วันนี้เป็นวันครบรอบมรณภาพของท่านพ่อลีท่าน ซึ่งให้ความร่มเย็นแก่โลกมา
มากต่อมาก แต่น่าเสียดายกฎอนิจจังเข้าทำลาย ไม่ให้ท่านทำประโยชน์ให้โลกได้นานยิ่ง
กว่าเท่าที่เป็นมาแล้ว แม้เช่นนั้นเราทั้งหลายที่เป็นลูกศิษย์ท่าน ก็ได้รับความร่มเย็นเป็น
ผลเป็นประโยชน์แก่จิตใจมานาน ตั้งแต่ได้พบท่านครั้งแรกมาจนกระทั่งถึงบัดนี้ เพราะ
ท่านผู้ดีหายาก คนผู้ดีหายาก พระที่ดีหายาก ศาสตราคือพระพุทธรูปเจ้ายังเป็นผู้ที่หายาก
ตั้งกบฏ กัณฑ์ กัณฑ์ ก็ไม่ได้ปรากฏแก่โลกแม้พระองค์เดียว ท่านผู้สิ้นกิเลสที่เรียกว่า สงฆ์
สรณ คัจฉามิ ซึ่งเป็นที่ฝากเป็นฝากตายของชาวพุทธหรือเหล่าสัตว์ทั้งหลายก็เป็นสิ่งที่
หายาก เพราะไม่มีในที่ทั่วไปเหมือนสิ่งทั้งหลาย

ท่านพ่อลีท่านก็ได้อุตสาหะพยายามบำเพ็ญคุณงามความดีมาเต็มเม็ดเต็มหน่วย
ท่านมีนิสัยเด็ดเดี่ยวอาจหาญชาญชัยมากในการประพฤติปฏิบัติ และท่านเคยเป็นลูก
ศิษย์หลวงปู่มั่นมาตั้งแต่เริ่มแรกโน้นจนกระทั่งได้พลัดพรากจากกัน ทั้งหลวงปู่มั่นและ
องค์ท่านเองก็เคยไปมาหาสู่กันอยู่เสมอ เท่าที่ได้สังเกตในเวลาท่านไปกราบนมัสการ
หลวงปู่มั่นที่วัดป่าหนองผือ นั้น รู้สึกว่าหลวงปู่มั่นท่านแสดงอาการปฏิกิริยาเต็มไปด้วย
ความเมตตาอย่างมากมายเห็นได้อย่างเด่นชัด แม้ท่านจะไม่ได้พักอยู่วัดป่าหนองผือ
เป็นเวลานานก็ตาม แต่สถานที่ให้พักสำหรับท่านพ่อลีเรา นี้ ท่านเป็นผู้สั่งเองว่าให้ไปจัด
ที่นั่น ๆ คือในป่านอกบริเวณวัด ให้ท่านลีได้พักสบาย ๆ เพราะสงัดดีกว่าที่อื่น ๆ

คำว่าที่นั่น ๆ นั้นหมายถึงในป่าลึก ๆ โนน แล้วก็มีผู้แสดงธรรมอยู่เวลานี้แลเป็นผู้
ผู้ไปดูและจัดสถานที่ที่จะให้ท่านพัก หลังจากนั้นท่านยังตามไปดูสถานที่พักนั้นอีกด้วย
นี่ก็เป็นเหตุให้ประทับใจไม่ลืม และการให้โอวาทสั่งสอนใน ๒-๓ คืนที่ท่านพักอยู่นั้น รู้
สึกว่าประทับใจอย่างมากทีเดียว เพราะครูบาอาจารย์ที่เป็นลูกศิษย์ของท่านและเป็น
เมตตาเป็นที่ไว้วางใจของท่าน นาน ๆ จะได้ไปพบกับท่าน กราบนมัสการท่านครั้งหนึ่ง
และได้สนทนาธรรมกัน ท่านจึงได้สนทนากันอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย เต็มอรรถเต็ม
ธรรมทุกขั้นตอน ซึ่งยากที่จะหาฟังได้ในเวลาอื่น ๆ

นี่ก็เป็นเหตุการณ์ไม่ให้อื้ม เพราะหลวงปู่มั่นนั้นแสดงอาการอันใดออกมา ย่อม
เต็มไปด้วยเหตุด้วยผล ด้วยความหมายที่จะยึดเป็นคติได้ตลอดไป ไม่สักแต่ว่าภิกษุที่
แสดงออกมาเท่านั้น แต่เต็มไปด้วยความหมาย นี้ท่านพ่อลีก็เป็นลูกศิษย์องค์สำคัญ

องค์หนึ่งของหลวงปู่ฉันเรา ท่านได้มาทำประโยชน์ทางภาคนี้อยู่เป็นเวลานาน จนกระทั่งได้มรณภาพลงที่วัดอโศการามของพวกเราทั้งหลายเวลานี้ จึงเป็นเหตุให้บรรดาลูกศิษย์ทั้งหลายได้ระลึกนึกน้อมถึงท่าน ในวันเวลาที่บรรจบครบรอบแห่งวันมรณภาพของท่าน โดยต่างท่านต่างอุทิศสำหรับมาจากสถานที่ต่างๆ ทั้งใกล้ทั้งไกลไม่ได้คำนึงถึงความสิ้นเปลือง แม้ที่สุดอันตรายใดๆ ที่จะเกิดขึ้นจากการเดินทางมากราบนมัสการท่านให้สมใจนั้น ก็ยอมเสียสละทั้งนั้น ดั่งพี่น้องทั้งหลายมาเวลานี้เป็นจำนวนมากต่อมาก ดูจะไม่ค่อยมีที่ไหนปรากฏดังที่ปรากฏอยู่เวลานี้เลย ข้างนอกก็เต็มข้างในก็เต็ม ชั้นล่างก็เต็ม ชั้นที่สองขึ้นมาก็เต็ม ยิ่งชั้นที่สามด้วยแล้วเต็มไปหมด ทั้งพระทั้งเณรทั้งฆราวาสญาติโยมทุกชั้นทุกภูมิ มาด้วยความนึกน้อมระลึกถึงองค์ท่าน

แล้ววันนี้พี่น้องทั้งหลายทั้งฝ่ายพระฝ่ายเณรฆราวาสญาติโยม จะได้ยินได้ฟังอรรถธรรมตามกาลเวลา ประการหนึ่งสำหรับผู้แสดงก็ไม่ค่อยมีเวลามากกราบนมัสการท่านบ่อยนักในวันครบรอบวันมรณภาพเช่นนี้ นานๆ ถึงได้มาครั้งหนึ่ง วันนี้จึงได้ถือโอกาสมาเพื่อกราบเยี่ยมท่าน และพูดธรรมะอันเป็นเครื่องระลึกสำคัญให้แก่พี่น้องทั้งหลายฟัง จึงกรุณาตั้งอกตั้งใจฟังอรรถธรรมด้วยความสงบใจ อย่าได้เป็นกังวลกับสิ่งใดในขณะฟังธรรม

เพราะใจนั้นเป็นนักกังวลคอยก่อกวนตัวเองอยู่เสมอเรื่อยมา แม้ที่สุดในขณะที่ฟังเทศน์ก็ไม่วายที่จะมีเรื่องมารบกวนจิตใจในขณะนี้จนได้ ทำให้ไม่ได้ถ้อยได้ความในการฟังอรรถฟังธรรม เพราะกิเลสมันเข้ายื้อแย่งแข่งดี จุดลากความคิดความปรุงของเรา ให้ไปในแนวทางของมันเสียมากต่อมาก ธรรมที่จะล่องไหลเข้าสู่จิตใจด้วยการเปิดรับโดยความมีสตินั้นจึงมีน้อย เมื่อสติมีน้อย การเปิดรับธรรมทางความรู้สึกของเราจึงมีน้อย ธรรมที่ท่านแสดงหนักเบาเล็กน้อยเพียงไรในแง่อรรถแง่ธรรมต่างๆ ก็ไม่อาจเข้าอกเข้าใจพอยึดเป็นหลักเป็นเกณฑ์ได้

วันนี้จึงขอเชิญพี่น้องทั้งหลายทั้งฝ่ายพระฝ่ายเณร กรุณาตั้งใจอยู่ด้วยความเป็นปัจจุบันจิตปัจจุบันธรรม คือไม่ส่งสายไปในอารมณ์อดีตที่ผ่านมาแล้วทั้งดีทั้งชั่ว ส่วนมากมักจะเป็นทางโลกสงสารไปเสียมากกว่าที่จะเป็นอรรถเป็นธรรม นี่เป็นสิ่งที่กังวลใจท่านเรียกว่าอารมณ์เข้ามากังวลใจในขณะฟังธรรม เมื่อเราฟังธรรมอยู่ด้วยปัจจุบันธรรม คือมีความรู้อยู่จำเพาะใจของตนเอง ตั้งหน้าตั้งตาที่จะได้ยินได้ฟังอยู่กับความรู้สึกที่ตั้งไว้เฉพาะหน้านั้น ที่เรียกว่าปัจจุบันธรรม จิตไม่สายแผ่ เป็นอารมณ์ไปในอดีตอนาคต ปรากฏเด่นชัดด้วยความรู้สึกที่มีสติอยู่ภายในตัวเองโดยเฉพาะเท่านั้น ท่านเรียกว่าปัจจุบันธรรม เมื่อจิตเป็นปัจจุบันธรรมแล้ว ก็เป็นเช่นเดียวกับเรานำภาชนะไปรองน้ำไว้ในสถานที่ที่น้ำจะร่วงไหลลงมา ย่อมจะทำภาชนะนั้นให้เต็มได้

ใจของเราซึ่งเป็นเหมือนกับภาชนะที่ตั้งไว้แล้วด้วยดี ด้วยความมีสติ ด้วยความตั้งใจ การแสดงธรรมซึ่งเป็นเหมือนกับน้ำ ก็ย่อมจะล่องไหลเข้าสู่ใจที่มีสติได้รับทราบทุกกระยะๆ ใจในขณะที่รับทราบทุกกระยะๆ แห่งธรรมทั้งหลายที่เข้าไปเกี่ยวข้องนั้น ย่อมทำให้จิตใจเรามีความเยือกเย็นเป็นสุข เพราะความซึมซาบแห่งธรรมใจย่อมสงบในขณะนั้น ถ้าผู้ดำเนินทางด้านจิตตภาวนา จิตที่เริ่มจะเข้าสู่ความสงบเป็นสมาธิ จิตย่อมสงบได้ในขณะที่ฟังธรรม ถ้าจิตก้าวเข้าสู่ขั้นปัญญา ท่านแสดงธรรมละเอียดเข้าไปมากน้อยเพียงไร จิตยิ่งจะขยับตามๆ เพราะท่านแสดงธรรมนั้นเป็นการเบิกทาง ให้เราก้าวเดินโดยทางปัญญาของเรา จากปัญญาของท่านที่แสดงธรรมไปนั้น เราก็ได้รู้ได้เห็นเรื่องราวของสิ่งที่เป็นข้อขัดต่อจิตใจของเรา ซึ่งแต่ก่อนเราไม่เคยได้ยินและไม่เคยทราบ แต่เมื่อได้รับอุบายจากครูจากอาจารย์ที่ท่านเข้าอกเข้าใจในวิถีปฏิบัติ จนกระทั่งถึงเรื่องปัญญาขั้นใดๆ ท่านได้เคยผ่านมาโดยสมบูรณ์แล้ว ท่านแสดงไปในบทใดบาทใดของเรื่องปัญญา ผู้ฟังนั้นย่อมจะได้คิดเตือนใจเบิกกว้างออกไปเป็นลำดับลำดับ

เพราะฉะนั้น ในครั้งพุทธกาลที่ท่านแสดงไว้ว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่พุทธบริษัทในครั้งหนึ่งๆ นั้น บรรดาพุทธบริษัททั้งหลายได้บรรลุมรรคผลนิพพานเป็นจำนวนมากนั้น จึงเป็นความจริงร้อยเปอร์เซ็นต์ สำหรับจิตที่จะรับความจริงแห่งธรรมชั้นต่างๆ ได้เช่นนั้นมีย่อมมากมาย เพราะการแสดงก็คือพระพุทธเจ้าเสียเองเป็นผู้แสดงอุบายวิธีการต่างๆ ความรู้ความเห็นต่างๆ ที่ทรงนำมาแสดงแก่สัตว์โลกนั้น ไม่มีผู้ใดจะสามารถอาจรู้ได้ เหมือนความรู้ความเห็นจากพระปรีชาญาณของพระพุทธเจ้านั้นเลย เพราะฉะนั้น การแนะนำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ภูมิของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นพุทธวิสัย จึงมีความสามารถความฉลาดแหลมคม มีความละเอียดลออลึกซึ้งมากกว่าใครๆ ในธรรมทั้งหลายที่ทรงแสดงแก่สัตว์โลก ผู้มีอุปนิสัยสามารถที่ควรจะได้รับธรรมได้อย่างรวดเร็ว เช่นประเภทอุคฆฏิตัญญู เป็นผู้สามารถที่จะรู้ได้อย่างรวดเร็ว วิปจิตัญญู เป็นผู้สามารถที่จะรู้ได้ในลำดับรองกันลงมา ย่อมจะสามารถบรรลุธรรมได้อย่างรวดเร็วๆ และรู้ได้โดยลำดับตามภูมิแห่งอุปนิสัยของตนๆ

ผู้ที่ยังไม่ถึงขั้นนั้นก็ฟังครั้งนี้ฟังครั้งนั้น แล้วขยับภูมิจิตภูมิธรรมขึ้นไป จากการได้ยินได้ฟังแต่ละครั้งๆ ค่อยขยับขึ้นไป ผู้ที่ผ่านพ้นก็ผ่านไปเรื่อยๆ ผู้ที่ฟังธรรมมีจำนวนมากและจิตใจไม่เหมือนกัน เหมือนกันแต่คำว่าจิตเท่านั้น แต่ความแก่กล้าสามารถตามอุปนิสัยของแต่ละรายๆ นั้นต่างกัน ฉะนั้นจึงมีการบรรลุธรรมตามลำดับลำดับ มีช้ามีเร็วมีก่อนมีหลังกันไปเรื่อย ๆ ด้วยเหตุนี้เมื่อรวมลงแล้วพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแต่ละครั้ง พุทธบริษัททั้งหลายจึงได้บรรลุธรรมเป็นจำนวนมาก มีภิกษุบริษัทเป็นต้น นอกจากนั้นบรรดาเทวบุตรเทวดาที่อยู่ในข่ายแห่งการแนะนำสั่งสอนของ

พระพุทธเจ้าอยู่แล้ว ก็สามารถบรรลุมรรคผลนิพพานได้เช่นเดียวกับมนุษย์เรา ยิ่งมากกว่ามนุษย์นี้มากมาย ดังที่ท่านแสดงไว้ในตำรับตำรา

ด้วยเหตุนี้เองธรรมะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า จึงเป็นธรรมที่สด ๆ ร้อน ๆ ประหนึ่งว่าพระองค์ประทับอยู่กับพระโอวาททุกบททุกบาททุกแง่ทุกมุม เราอ่านเราไตร่ตรองไปตามธรรมบทใดบาทใด ก็เท่ากับเราได้ยินได้ฟังจากพระโอษฐ์พระพุทธเจ้านั้นแล เพราะธรรมเหล่านี้เป็นสวากขาตธรรมที่พระองค์ตรัสไว้ชอบแล้ว ๆ นับแต่พื้น ๆ แห่งธรรมจนกระทั่งถึงวิมุตติหลุดพ้น เป็นธรรมที่ทรงแสดงแล้วด้วยความชอบธรรม ไม่มีผิดพลาดคลาดเคลื่อนแม้แต่น้อย ถึงพระองค์จะปรินิพพานไปนานเท่าไรก็ตาม แลทางที่ทรงแสดงเอาไว้ หรือกรุหมายป้ายทางที่ได้ทำเอาไว้ นั้น เป็นความถูกต้องอยู่ตลอดสาย จึงเรียกว่ากาลิโก เป็นธรรมที่หากาลหาลสมัยหาเวลาไม่ได้ ไม่เคลื่อนจากความจริง ผู้ปฏิบัติตามจึงต้องได้รับมรรคผลโดยลำดับลำดับ ทั้งที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ และพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว เพราะพระโอวาทนั้นเป็นศาสดาแทนพระองค์โดยสมบูรณ์ด้วยสวากขาตธรรม

ด้วยเหตุนี้เราทั้งหลายผู้ปฏิบัติธรรม จึงกรุณาสนใจปฏิบัติตัวเองตามหลักธรรมเป็นของสำคัญ ธรรมทั้งหลายที่จะเจริญหรือเสื่อมนั้นขึ้นอยู่กับผู้ปฏิบัติคือพุทธบริษัทของเรา ได้แก่ ภิกษุบริษัท อุบาสก อุบาสิกาบริษัทนี้เป็นของสำคัญ ที่จะยังศาสนาให้เจริญก็ดี จะยังศาสนาให้เสื่อมก็ดี ย่อมเจริญและเสื่อมที่พุทธบริษัทนี้ก่อนอื่น คำว่าศาสนาเจริญ คือเจริญทางด้านจิตใจด้วยการปฏิบัติรักษา เป็นผู้ใคร่ต่ออรรถต่อธรรม ถ้าพูดเรื่องศีลก็เป็นผู้รักษาด้วยความเข้มงวดกวดขันในศีลทั้งหลาย ผากเป็นผากตายไว้กับศีลของตนจริง ๆ ผู้นั้นก็มีคุณค่า จิตใจก็มีความอบอุ่นด้วยศีลที่ตนรักษาไว้โดยสมบูรณ์แล้ว นี่ก็เป็นศีลสมบัติที่เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงจิตใจให้สงบร่มเย็นแก่ผู้ปฏิบัติรักษาด้วยดี

พูดถึงเรื่องสมาธิ ผู้บำเพ็ญทางด้านสมาธิด้วยความเป็นผู้มีศีล เช่น นักบวชของเรา ไม่ทำศีลของตนให้ต่างพร้อยขาดทะเลาะไป ย่อมเป็นความอบอุ่นในการบำเพ็ญ ไม่มีความระแคะระคาย การบำเพ็ญจิตใจย่อมไม่ส่ายสั่นเร่ร้อนหรือเป็นกังวลกับศีลข้อใด การปฏิบัติจิตตภาวนาใจย่อมมีความสงบเย็นได้ง่าย เพราะจิตไม่มีอารมณ์ด้วยศีลวิบัติต่าง ๆ รบกวน ใจย่อมเป็นสมาธิ เมื่อใจเป็นสมาธิใจก็มีความสงบ ใจมีความสงบย่อมแสดงความแพรวพราว ความสว่างกระจ่างแจ้งออกมาในวงแห่งสมาธิของตน แม้จะยังไม่สว่างกระจ่างแจ้งเหมือนขั้นปัญญาก็ตาม เพียงขั้นสมาธินี้ก็ทำให้ผู้บำเพ็ญ ผู้เห็นผลแห่งการบำเพ็ญสมาธินั้น ได้รับความแปลกประหลาดและความอัศจรรย์ขึ้นมา ซึ่งไม่เหมือนความสุขใดในโลกที่เคยผ่านมา แต่เกิดอยู่กับจิตซึ่งเป็นสมาธิในขณะนั้น นี้แลที่

ท่านบอกว่าสมาธิธรรมเจริญที่ตรงนี้ คือที่ใจของผู้บำเพ็ญ ศีลก็เจริญที่ผู้รักษา สมาธิก็เจริญที่ผู้บำเพ็ญสมาธิ

จากสมาธิแล้วก็บำเพ็ญปัญญา คำว่าปัญญานั้นคือความเฉลียวฉลาด ความรอบคอบ ความพินิจพิจารณาคิดอ่านไตร่ตรอง ตามธาตุตามขั้นธตามสภาวะธรรมทั้งหลาย ทั้งภายในนอกภายใน รวมลงในกฎ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อสุภะอสุภัง นี้เป็นทางเดินแห่งจิตเกี่ยวกับด้านปัญญา ที่จะให้มีความรู้กว้างขวาง มีความเฉลียวฉลาด มีความสามารถ และความแยบคายในธรรมทั้งหลาย ท่านสอนไว้แบบนี้ ที่นี้เมื่อจิตเรามีความสงบเยือกเย็นด้วยสมาธิธรรม จิตย่อมไม่หิวโหยในอารมณ์ต่างๆ ทางรูป ทางเสียง ทางกลิ่น ทางรส ซึ่งเป็นอารมณ์ของโลกของกิเลสบาปธรรมล้วนๆ จิตเมื่อมีธรรมเป็นเครื่องเต็มแล้ว ย่อมไม่หิวโหยกับอารมณ์ทั้งหลาย เป็นจิตอิมัตถ์ คืออิมอยู่ด้วยความสงบเย็นของตัว จากนั้นก็พาจิตทำงาน คือการพินิจพิจารณาในสภาวะธรรมต่าง ๆ

ดังที่ท่านสอนว่า เกสา โลมา นขา ทันตา ตโจเป็นต้น เกสาคืออย่างไร เกสาก็คือผม ผมนั้นมีอยู่กับทุกคน แม้แต่คนหัวล้านก็ยังมีผมในจุดที่มันไม่ล้าน ขน เล็บ ฟัน มีอยู่ด้วยกันทุกคน สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องใหญ่โตมากสำหรับครอบงำของสัตว์ทั้งหลาย ให้ลุ่มหลงวุ่นวายติดข้องอยู่ทั่วโลกธาตุ ไม่มีอันใดเห็นอาการ ๕ อย่างนี้เลย ท่านแสดงแก่พระในเวลาบวชใหม่ท่านแสดงย่อๆ เพียงเท่านี้ แล้วให้ไปตีความหมายจาระโนออกไปให้กว้างขวางถึงอาการ ๓๒ ตลอดอาการของโลกที่มีสภาวะอย่างเดียวกัน ปัญญาสามารถที่จะรู้แจ้งแทงทะลุไปหมด ทั้งของเขาของเราของสัตว์ของบุคคล ว่าอยู่ในกฎ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อย่างเดียวกัน นี่คือการพิจารณาทางปัญญา ท่านสอนให้พิจารณาอย่างนี้

เฉพาะอย่างยิ่งการพิจารณาปัญญาของผู้ที่บำเพ็ญทางสมาธิให้เป็นไปแล้ว ส่วนมากมักจะค้นคว้าทางร่างกายของตัวเอง แล้วก็เทียบเคียงกับสิ่งภายนอกเข้ามาสู่ภายใน เช่นอย่างว่า เกสา โลมา นขา ทันตา ตโจ นี้เป็นอย่างไร จำเป็นอย่างไรท่านจึงสอนอย่างนี้ นี่ละคือธรรมจำเป็นของพระพุทธเจ้าที่ทรงสอนโลกให้ถูกจุดที่หมาย ให้ถูกจุดสำคัญของโลกที่ติดที่พันกันอยู่ตลอดมา จิตทุกดวงไม่ได้พ้นจากอันนี้ไปได้เลย ไม่ผ่านอาการเหล่านี้ไปได้ ติดกันทั้งนั้น รักก็รักสิ่งเหล่านี้ ชังก็ชังสิ่งเหล่านี้ เกสียตโภธก็เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นสำคัญฝังลึกอยู่ในจิตใจ ให้แสดงความโกรธความหึงความหวงออกมาก็เพราะสิ่งเหล่านี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นชัดในจุดสำคัญ และให้นำไปคลี่คลายขยายออกไป เพื่อจะได้รู้ความจริงของสิ่งทั้งหลาย แล้วจิตจะได้ถอนตัวเข้ามาสู่ความเป็นตัวของตัวโดยลำดับ ไม่พึงพึงอิงอาศัยกับพันกับไฟ ที่อาศัยสิ่งเหล่านี้เป็นต้นเหตุ

ใจที่รู้แจ้งด้วยปัญญาอ้อมสว่างกระจ่างแจ้งมากขึ้นกว่าใจที่เป็นสมาธิ ใจที่เป็นสมาธิมีความสงบเย็น มีความสว่างอยู่ในวงของตนโดยเฉพาะ แต่ไม่สามารถยิ่งกว่านั้นขึ้นไป ต่อเมื่อปัญญาเป็นเครื่องเสริมเพราะสมาธิเป็นเครื่องหนุนแล้ว จิตใจนี้ย่อมจะมีความสว่างกระจ่างแจ้งมากขึ้นโดยลำดับลำดับา จนกระทั่งสิ่งที่เราไม่เคยรู้ก็รู้ สิ่งที่ไม่เคยเห็นก็เห็น ดังพระพุทธเจ้าตรัสธรรม ในเบื้องต้นก่อนตรัสธรรมก็ยังไม่ปรากฏว่า ได้รู้ธรรมประเภทต่างๆ ต่อเมื่อบำเพ็ญไปก็เริ่มรู้ธรรมไปโดยลำดับ ดังปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ทรงพิจารณากำหนดอานาปานสติในชั้นเริ่มแรก พอจิตสงบเข้าไปก็สามารถหยั่งทราบไปถึงปุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือระลึกชาติย้อนหลังของพระองค์ได้ว่าเกิดมากี่ภพกี่ชาติก็กัปก็กัลป์ ทรงทราบตลอดทั่วถึงว่าภพใดชาติใดเคยเกิดเป็นสัตว์ประเภทใด ๆ พระองค์ทรงทราบไปหมด

เพราะฉะนั้น ธรรมคือปุพเพนิวาสานุสสติญาณ จึงเป็นเครื่องประกาศกังวานกับพระพุทธเจ้า และประกาศกังวานกับสัตว์โลกทั้งหลายทั่วแดนโลกธาตุ ว่าเคยเกิดเคยเป็นมาอย่างเดียวกัน จิตวิญญานดวงใดที่จะไม่เคยตกนรกหมกไหม้ ไม่เคยขึ้นสวรรค์ ชั้นพรหมที่ควรจะย้อนกลับมาสู่ภพสัตว์ภพมนุษย์ได้อีก และไม่เคยเกิดเป็นยักษ์เป็นเปรตเป็นผีเป็นเทวดาบุตรเทวดาอย่างนี้ไม่มี เคยเกิดเคยเป็นมาทั้งนั้น เพราะจิตดวงนี้ไม่เคยตาย จิตเป็นนักท่องเที่ยวท่องเที่ยวในภพนั้นท่องเที่ยวในภพนี้ ด้วยอำนาจแห่งวิบากกรรมดีชั่วของตัวที่ทำไว้ในกาลก่อน

สิ่งที่ทำให้เกิดไม่หยุดไม่ถอยนั้น เพราะอำนาจของอวิชชาที่เป็นเชื้อฝังอยู่ในใจพาให้เกิด อวิชชาเป็นเครื่องบังคับให้เกิดในภพต่างๆ วิบากกรรมแห่งความดีความชั่วเป็นสิ่งที่ให้ไปเกิดในภพชาติต่างๆ ถ้ามีคุณงามความดีเป็นเครื่องสนับสนุนใจก็ไปสู่สถานที่ดี ถ้ามีความชั่วเป็นเครื่องกดถ่วงหรือกดขี่บังคับก็ให้ไปเกิดในสถานที่ชั่ว เช่นตกนรกหมกไหม้ เป็นต้น นี่เป็นวิสัยของจิตแห่งสัตว์โลกต้องสร้างกรรม ไม่ว่าสัตว์ว่ามนุษย์หรือใครย่อมมีทางสร้างกรรมต่างๆ ได้ เมื่อกิเลสยังมีอยู่ต้องได้สร้างกรรมด้วยกันทั้งนั้น เมื่อสร้างกรรมแล้วผลดีชั่วย่อมมีด้วยกัน เพราะคำว่ากรรมเป็นค้ำกลางๆ เป็นได้ทั้งดีทั้งชั่ว สัตว์โลกทั้งหลายทำได้ทั้งดีทั้งชั่ว ย่อมจะเกิดผลดีชั่วและสุขทุกข์ได้ด้วยกัน

เพราะฉะนั้น คำว่านรกก็ดี สวรรค์ก็ดี นรกหลุมใดก็ดี สวรรค์ชั้นใดก็ดี จึงไม่พ้นที่จิตวิญญานแต่ละดวงๆ จะไปเกิดในสถานที่เหล่านั้นจนได้ เพราะอำนาจแห่งกรรมดีกรรมชั่วพาให้เกิด และเสวยตามอำนาจแห่งกรรมดีชั่วหนักเบาต่างกัน แต่เวลาเกิดและตายผ่านมามากเท่าไร เจ้าตัวไม่ทราบได้ เพราะอำนาจของกิเลสปิดหูปิดตาไว้เสีย ไม่ให้

รู้ว่าเคยไปเกิดเป็นสิ่งนั้นเคยเกิดเป็นสิ่งนี้ จึงทำให้สัตว์โลกสืบทอดประหนึ่งว่าเพิ่งเกิดมาเพียงชาติเดียวนี้เท่านั้น อยากทำอะไรก็ทำไปตามอำนาจของกิเลสพาให้ทำอีกนั้นแล

เพลงกล่อมของกิเลสนี้มีความละเอียดแหลมคมมากทีเดียว การเกิดเคยเกิดมาก็ภพก็ชาติ มันปิดบังไว้หมดประหนึ่งว่าไม่เคยเกิด เคยตกนรกมาก็ภพก็ชาติ เคยเป็นสัตว์เดรัจฉาน เคยเป็นเปรตเป็นผีเป็นสัตว์ประเภทต่างๆ จนประมาณไม่ได้ มากี่ภพก็ชาติก็ไม่ให้เรารู้ มันปิดบังไว้หมดๆ แล้วเปิดทางแห่งความอยากความหิวโหยไม่มีเวลาอึดพอเอาไว้ เพื่อให้สัตว์ทั้งหลายทำสิ่งที่ตนอยากนั้นๆ สิ่งทีตนอยากนั้นคือทางเดินอันเตียนโล่งและราบรื่นของกิเลส

จิตอยากอะไรต้องการอะไร ร้อยทั้งร้อยอยากและทำแต่ความไม่ดีอันเป็นเรื่องของกิเลสทั้งนั้น อยากอะไรเมื่อกิเลสพาให้อยากแล้วเป็นพิษเป็นภัยเสียหายหมด แต่เราไม่รู้ว่ากิเลสเป็นภัยและสิ่งที่เราทำตามกิเลสนั้นเป็นภัย ถ้าเรารู้ว่าสิ่งนั้นเป็นภัย สิ่งนั้นเป็นโทษแล้วใครจะไปกล้าทำ สัตว์ทั้งหลายถ้าทราบกันโดยอรรถโดยธรรม ไม่สักแต่ว่าทราบเฉยๆ แล้ว ย่อมไม่กล้าทำความชั่วเสียหายกันดังที่เคยเป็นมาและเป็นอยู่นี้เลย จะพยายามละชั่วทำดีด้วยเจตนา การพยายามทำแต่ความดี ไม่ปล่อยตัวให้กิเลสความชั่วเข้าจุดลากไปถ่ายเดียว จิตใจย่อมมีหลัก เช่นเดียวกับเราจับไฟ เราทราบประจักษ์ใจแล้วว่าไฟนี้ร้อน ใครเล่าจะไปฝืนจับไฟ เพราะทราบอยู่แล้วแต่ยังไม่จับ ว่าไฟนี้เป็นของร้อนนี้การทำความชั่วก็เหมือนกัน ผลแห่งความชั่วเป็นของร้อนเหมือนไฟเหมือนไฟ แต่ใจก็อยากทำเพราะไม่ทราบว่าจะผลนั้นร้อน กรรมมันลึกลับอย่างนั้น นี่ละเรื่องของกิเลส ตัณหา มันปิดบังจิตใจของสัตว์โลกเอาไว้ ไม่ให้รู้ให้เห็นในสิ่งที่ควรจะรู้จะเห็นได้เลย

ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้าจึงเป็นศาสดาองค์สำคัญมาก ที่มาตรัสรู้แต่ละครั้งละคราวนั้น คือมาเปิดความจริงให้สัตว์ทั้งหลายได้รู้ได้เห็น เช่นว่าบาปมีจริง เพราะบาปนี้เคยมีมาตั้งแต่เดิม พระพุทธเจ้าองค์ใดๆ มาตรัสรู้ก็ต้องมาสอนเรื่องของบาป เพราะสัตว์ทั้งหลายคลุกเคล้าอยู่กับบาปกับกรรม คลุกเคล้าอยู่กับความทุกข์เพราะอำนาจแห่งบาปนี้แล พระพุทธเจ้ามาตรัสรู้ก็มาเปิดเผยออกให้ทราบว่าบาปมี อย่าทำบาป ความทำบาปนั้นเป็นสาเหตุให้เกิดทุกข์ และให้ไปตกในสถานที่เป็นทุกข์ ได้รับความยากลำบากถึงขั้นมหันตทุกข์ก็มีมากมาย เช่นตกนรกเป็นต้น และบุญมีจริง จงพากันสร้างบุญสร้างกุศล เพื่อเป็นเครื่องสนับสนุนจิตใจของเราได้ไปสู่สถานที่ดีคติที่พึงหวัง นี่พระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์สอนอย่างนี้ ว่านรกมีจริง สวรรค์มีจริง พรหมโลกมีจริง นิพพานมีจริง ล้วนแล้วแต่ท่านมาเปิดความจริงให้สัตว์ทั้งหลายได้รู้ได้เห็นได้บำเพ็ญในสิ่งที่ถูกที่ ดี ให้ได้ละได้เว้นในสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลายด้วยกัน

บรรดาพระพุทธรูปเจ้าที่ทรงสั่งสอนโลก ท่านทรงสั่งสอนเป็นแบบเดียวกัน เพราะท่านรู้ท่านเห็นอย่างเดียวกัน เนื่องจากสิ่งเหล่านั้นมีอยู่ดั้งเดิมอย่างเดียวกัน จึงต้องสอนแบบเดียวกัน พระพุทธรูปเจ้ามาสอนโลกแต่ละครั้ง ๆ นี้ บรรดาจิตวิญญาณทั้งหลายได้รับผลประโยชน์จากพระพุทธรูปเจ้า นับจำนวนไม่ได้เลย เมื่อท่านปรินิพพานไปแล้วก็เหมือนกับปิดหูปิดตา กิเลสก็สนุกเปิดทางให้ทำความชั่วช้าลามกทั้งหลาย แล้วสร้างแต่บาปแต่กรรม ให้ได้เกิดความทุกข์ความทรมานแก่จิตใจของตนอยู่เรื่อยมาอย่างนี้

นี่ถ้าหากว่าไม่มีศาสนาเป็นเครื่องบำเพ็ญ เป็นเครื่องอบรมสั่งสอนแล้ว การสร้างบาปสร้างกรรมของสัตว์โลกแต่ละราย ๆ นี้จะไม่มีเบรคห้ามล้อเลย จะสร้างตามอำนาจแห่งความอยากของตน เพราะความอยากนั้นเป็นเรื่องของกิเลสล้วน ๆ ไม่มีธรรมเข้าแทรกเลย เมื่อศาสนาไม่มี การทำบาปจึงกอบโกยเอาแต่เรื่องความทุกข์ความทรมานเข้าสู่ตนหาเวลาว่างเว้นไม่ได้ นี่ก็ยิ่งเป็นการต่อภพต่อชาติของตนให้ยืดยาวมากมายขึ้นไปอีก จนหาจุดหมายปลายทางไม่ได้ พร้อมทั้งความทุกข์ความทรมานติดแน่นไปด้วยกันไม่มีที่สิ้นสุดยุติเลย

เมื่อมีธรรมเป็นเครื่องพร้าสอน เป็นเครื่องอบรม คนผู้มีอุปนิสัยที่จะเชื่อบุคคลที่ควรเชื่อได้ เช่นเชื่อพระพุทธรูปเจ้า เชื่อธรรมของพระพุทธรูปเจ้า ผู้นั้นย่อมจะกลัวบาปและเสาะแสวงในทางบุญทางกุศล และสร้างบุญสร้างกุศลขึ้นภายในใจ ย่อมมีที่ยึดเหนี่ยวเกี่ยวเกาะและมีความสงบร่มเย็น ไม่เรรวนไขว่คว้าแบบคนตกน้ำ การบำเพ็ญความดีเข้าสู่ใจอยู่โดยสม่ำเสมอเกิดความอบอุ่น เวลาเป็นอยู่ก็มีความรื่นเริงภายในใจ เวลาตายไปก็เป็นสุขในภพที่เกิดกำเนิดที่อยู่ และความดียังสามารถตัดภพตัดชาติที่ยืดยาวนานให้หดสั้นเข้ามา ๆ จนวาระสุดท้ายของคนมีบุญ ย่อมได้บรรลุธรรมแดนแห่งความหลุดพ้นเป็นลำดับ นับแต่พระโสดาบันขึ้นไปจนได้ตรัสรู้ธรรมหรือบรรลุธรรมหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงถึงบรมสุข เป็นผู้พ้นแล้วจากทุกข์ทั้งปวง ไม่มีทุกข์ใดๆ ที่จะมาเกี่ยวข้องอีกแล้ว เพราะอำนาจแห่งบุญแห่งกุศล ที่ได้สร้างมาโดยลำดับจนสมบูรณ์บริบูรณ์เต็มเม็ดเต็มหน่วย

เราทั้งหลายได้เกิดมาในท่ามกลางแห่งศาสนธรรมของพระพุทธรูปเจ้า ก็นับว่าเรามีอำนาจวาสนาบุญญาภิสมภารพอสมควรอยู่แล้ว ขออย่าให้กาลเวลาอัตภาพร่างกายชีวิตจิตใจ ได้ผ่านพ้นไปจากคุณงามความดีเสียเปล่า โดยทำแต่บาปแต่กรรม ดิ้นรนกระวนกระวายไปกับกิเลสตัณหา ที่พาดูดพาลากเข้าสู่ตรอกนั้นมุมนี้ ตื่นขึ้นมาวันหนึ่ง ๆ มีแต่ความเดือดร้อนเผาไหม้อยู่ภายในจิตใจ ด้วยความคิดความปรุงไปตามอำนาจของกิเลสความหวังนั้นหวังอยู่ตลอดเวลา แต่หวังก็เป็นโมฆะ หาสิ่งทีตอบแทนในทางที่ถูกที่ดีให้

สมหวังไม่ได้ ก็เพราะความลืมนไม่ได้สร้างชีวิต สร้างแต่ความชั่วอย่างเดียว เกิดมาเสียพลเสียชาติ เสียความเป็นมนุษย์เปล่า ๆ

วันนี้กับวานนี้ไม่ได้แตกต่างกันอย่างใดเลย เมื่อวานนี้เราก็กินเสียเวลาไปเปล่า ๆ ไม่ได้ทำประโยชน์อันใดเลย วันนี้เราก็กินเสียเวลาเปล่า ๆ ไม่ได้ทำประโยชน์อะไรเลย วันพรุ่งนี้เราก็กินเสียเวลาไปอีกเช่นเดียวกัน แต่สิ่งที่เราทำคือสิ่งที่จะทำให้เราตาย เป็นยาพิษมาเผาตัวเรา ได้แก่การทำบาปทำกรรม ด้วยความอยากความทะเยอทะยานไม่รู้เนื้อรู้ตัวนี้เราทำอยู่ตลอดเวลา อันนี้แหละที่เราเสียเปรียบให้ฝ่ายต่ำอยู่เสมอ ด้วยเหตุนี้เราจึงควรคำนึงถึงจิตใจของเราว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่ามาก เราเป็นผู้รับผิดชอบในหัวใจของเรา จึงขอให้บำเพ็ญความดีเข้าสู่จิตใจ เสาะแสวงหาความดีเข้าบำรุงจิตใจ ใจเมื่อได้รับความดีแล้วย่อมเป็นสุข เหมือนได้อาหารอันโอชะรสเข้าหล่อเลี้ยงจิตใจนั่นเอง

ใจที่มีความสุขอยู่ที่ไหนก็เป็นสุข อยู่ในโลกรนี้ก็มีความสุข ไปโลกหน้าก็เป็นสุข ตายไปแล้วก็เป็นสุข คนมีบุญย่อมเป็นสุข จะเกิดจะตายที่ไหนก็คือคนบุญเกิดคนบุญตาย มีความสุขทุกกำเนิดที่ตนเกิดในภพนั้น ๆ จนกระทั่งถึงขั้นบรมสุขหาความเกิดอีกไม่ได้แล้ว ทั้งนี้ก็เพราะอำนาจแห่งบุญ การไม่ลืมนตัวด้วยการสร้างชีวิต ย่อมเป็นมงคลแก่ตนไม่มีสิ้นสุด และพึงทราบไว้ว่า สิ่งใดที่ฝืนใจไม่อยากทำนั้น ส่วนมากมักจะเป็นเรื่องของธรรม กิเลสพาให้ฝืนไม่อยากให้ทำ การทำบุญให้ทานก็ไม่อยากให้ทำ การรักษาศีลก็ไม่อยากให้รักษา การภาวนาก็ไม่อยากให้ทำ อยากให้ทำแต่สิ่งชั่วช้าลามกทั้งหลาย เปิดทางที่ไม่ดีไม่เป็นประโยชน์แก่สัตว์โลกโล่งเอาไว้ให้สัตว์ทั้งหลายเดินตาม ไม่มีสัตว์ตัวใดจะรู้และฝ่าฝืนขัดแย้งกิเลสได้เลย เพราะความรู้ความฉลาดไม่ทันกับมัน เราจึงต้องยอมเสียเปรียบกิเลสตลอดมา และล้มจมเพราะกลมายาของมันไปตาม ๆ กันเรื่อยมา

ด้วยเหตุนี้ธรรมของพระพุทธเจ้าจึงเป็นธรรมชาติจำเป็นแก่สัตว์โลก สำหรับมาจุดมัลลาคมาคัดค้านต้านทานความชั่ว ไม่ให้แสดงตัวตามกำลังที่มีอยู่ของกิเลสประเภทต่าง ๆ และธรรมที่เกิดขึ้นมีขึ้นภายในใจของผู้บำเพ็ญธรรม จะมีกำลังต้านทานกับสิ่งไม่ดีทั้งหลายไปโดยลำดับ แต่ความดีนั้นเบื้องต้นย่อมสร้างยากสร้างลำบาก เพราะกิเลสมีกำลังมากกว่าธรรม เราจะทำอะไรที่เป็นความดีงาม กิเลสจึงเข้ากีดกันหวงห้ามไว้เสียถึงกับทำไม่ได้ก็มี และล้มเหลวไปตามกิเลสก็มีมากมาย ในขั้นเริ่มแรกของการสร้างชีวิตมักเป็นอย่างนี้ด้วยกัน เฉพาะอย่างยิ่งจิตตภาวนาเป็นสำคัญมาก เวลาเริ่มฝึกหัดภาวนาเบื้องต้น ทั้ง ๆ ที่เราอยากให้อายุใจของเรามีความสุขสงบเยือกเย็น อยากให้เห็นเหตุเห็นผล เห็นสวรรค์นิพพาน เห็นบาปเห็นบุญอย่างเต็มหัวใจ แม้เช่นนั้นเวลาทำลงไป

กิเลสมันยังไปทุบไปตีไปขีดไปแฉัง ให้ล้มเหลวไปได้ต่อหน้าต่อตา ภาวนาเลยไม่เป็นท่า จิตเลยวิ่งตามอารมณ์ของกิเลสไปเสีย

แทนที่จะภาวนาให้มีความสงบเย็น กลายเป็นความฟุ้งซ่านรำคาญไปเสียหมด โลกธาตุกว้างแสนกว้างใจวิ่งไปได้ตลอด ไม่มีจุดหมายปลายทางว่าจะยุติกันได้ที่ใดเมื่อไร ทั้งนี้ล้วนแล้วแต่ไปด้วยความลุ่มหลง ไปด้วยอำนาจของกิเลสจุดลากไปนั่นแล สุดท้ายก็หาความสงบไม่ได้ เมื่อหาความสงบไม่ได้กิเลสก็สร้างความท้อใจให้อีก ทำอย่างนี้ไม่เกิดประโยชน์อะไร นอนเสียดีกว่าหรือไม่ทำเสียดีกว่า นั่นก็ล้มเหลวไปอีก กิเลสตอกย้ำเป็นที่สองเข้าไปอีก นี่แลกิเลสทำลายสัตว์โลกมันทำลายอย่างนี้ ในขั้นเริ่มแรกมักจะเป็นการทำนองนี้ เฉพาะผู้บำเพ็ญจิตตภาวนามักเป็นได้ด้วยกัน นอกจากท่านผู้เป็นนิสัยขিপปาภิญญาที่เบาบางเท่านั้น จะบำเพ็ญสะดวกและรู้ได้ในเวลาอันควร

ทั้งนี้เราอย่าดูหัวใจผู้ใดมากกว่าดูหัวใจเราซึ่งเป็นนักภาวนา เราจะเห็นได้อย่างชัด ๆ ว่าขณะที่เราจะเริ่มภาวนา กิเลสจะตั้งท่าต่อสู้ไว้แล้ว ความขี้เกียจขี้คร้าน ความท้อแท้อ่อนแอ ความคาดหวังคาดหวังที่จะให้เราล้มเหลวนั้น เริ่มเกิดและมีมากขึ้น ๆ ก่อนการทำภาวนาเสียแล้ว เลยทำภาวนาไม่ได้เลย กิเลสประเภทอยู่ปากคอกอย่างนี้มีมากสำหรับนักปฏิบัติเรา เพราะขณะเริ่มแรกนี้เรายังไม่เคยเห็นผลของความดีคือสมถธรรม ได้แก่ความสงบใจ มีแต่ความฟุ้งซ่านรำคาญเต็มหัวใจ เวลาภาวนาจิตจึงต้องเป็นเช่นนั้น

ทีนี้เมื่อเราได้ใช้ความพยายามอยู่ไม่ลดละท้อถอย เอ้า ใจวันนี้ฟุ้งซ่านไป เราจะพยายามทำจิตของเราให้สงบให้ได้ ทำไมใจจะสงบไม่ได้ เพราะเราตั้งหน้าตั้งตาตั้งสติตั้ง ตั้งความพากความเพียรความอดุสาหะพยายามความอดความทนให้หนักเข้าไปไม่ลดละท้อถอย วันนี้สู้กิเลสไม่ได้ กิเลสลากไปถึงโลกไหนก็ไม่ยอมถอย เอ้า วันหน้าเราจะลากกิเลสเข้ามาเผาอยู่ในความสงบเยือกเย็นนี้ อยู่ในสมถธรรมนี้ให้หมด ไม่ให้มีเหลือความฟุ้งซ่านรำคาญติดอยู่ในจิตใจดวงนี้ ทำลงไปด้วยความเอาจริงเอาจัง สุดท้ายใจของเราที่สงบได้ นั้นผลแห่งความไม่ท้อถอยเริ่มแสดงขึ้นมาบ้างแล้ว

เมื่อใจสงบได้ก็สร้างความหวังขึ้นมาให้เรา แล้วความเพียรก็ค่อยไหลผ่านเข้ามา ไหลผ่านเข้ามา ความอดุสาหะพยายามความมีสติตั้งก็มีมาพร้อม ๆ กัน ทีนี้ความที่เคยฟุ้งซ่านรำคาญก็น้อยลง ๆ ความสงบเยือกเย็นที่ปรากฏภายในใจอยู่แล้วก็เยือกเย็นมากขึ้น สงบมากขึ้น จนจิตกลายเป็นสมาธิขึ้นมาอย่างประจักษ์ เมื่อจิตกลายเป็นสมาธิขึ้นมาเต็มหัวใจแล้ว จิตย่อมมีความขยันหมั่นเพียรในการภาวนา เพราะภาวนาวันนี้ก็เป็นความสงบ ไม่ได้ภาวนาจิตก็สงบอยู่แล้ว ยิ่งภาวนาลงไปก็ยิ่งเพิ่มความสงบเข้าไป ก็ยิ่งทำให้จิตมีความเพลินในการภาวนาของตน กิเลสประเภทนี้นับวันน้อยลง คือความฟุ้ง

ซ่านรำคาญลดน้อยลงไป ความขยันหมั่นเพียรทางด้านจิตตภาวนาก็เพิ่มมากขึ้น ๆ จิตใจก็มีความสว่างงามไปด้วยสมาธิความสงบเย็น

คำว่าสมาธินั้นคือความสงบใจ ให้พี่น้องทั้งหลายได้ทราบเอาไว้ ว่าสงบอยู่ในท่ามกลางอกของเราไม่ได้สงบอยู่ที่ไหน ใจเมื่อเริ่มสงบก็เริ่มสงบขึ้นภายในท่ามกลางอกของเรา เย็นก็เย็นขึ้นที่นี้ สว่างไสวก็สว่างไสวขึ้นภายในท่ามกลางอกของเรา จะเป็นสมาธิขั้นใดก็เด่นอยู่ภายในท่ามกลางอกของเรา จนกระทั่งก้าวเข้าสู่ปัญญา

คำว่าปัญญาก็เคยอธิบายให้ฟังแล้ว ตั้งแต่เริ่มแรกปัญญาที่เราพิจารณาคลี่คลายสิ่งต่าง ๆ ให้รู้แจ้งเห็นจริงตามความเป็นจริงของมันแล้ว จิตใจย่อมมีความผ่องใสละเอียดมากยิ่งขึ้นกว่าขั้นสมาธิ และมีความสว่างกระจ่างแจ้งขึ้นภายในใจของตน ยิ่งกว่านั้นกระแสของความรู้ยังสามารถหยั่งทราบไปในสิ่งต่าง ๆ ที่ไม่เคยรู้เคยเห็นจากวงสมาธิวงปัญญาอันเป็นเครื่องสังหารกิเลสนี้อีกด้วย ใจสามารถรู้สิ่งต่าง ๆ เช่นพวกเปรตพวกผี เทวบุตรเทวดา ตลอดจนสัตว์ลึกลับต่าง ๆ ไม่มีประมาณ

ขณะที่เราเริ่มรู้ด้วยจิตใจของเราเกี่ยวกับสิ่งทั้งหลาย ก็ย่อมเป็นสักขีพยานต่อธรรมที่ท่านแสดงไว้ในตำรับตำราเป็นลำดับไป นี่เป็นความรู้ปลีกย่อยตามนิสัยของผู้บำเพ็ญ ไม่ใช่ความรู้ฆ่ากิเลส แต่ออกจากด้านสมาธิด้านปัญญา และเป็นแขนงแห่งธรรมทางด้านปฏิบัติของแต่ละราย ๆ ที่จะรู้จะเห็นแปลกต่างกันไป ส่วนเรื่องปัญญาที่จะฆ่ากิเลสนั้น เป็นปัญญาที่รู้แจ้งในธาตุในขันธในกฎของ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อสุภะอสุภัง แล้วปล่อยวางไปเป็นลำดับลำดับ รู้ตรงไหนปล่อยวางกันไป รู้ตรงไหนถอนอุปาทานไปจากตรงนั้น เพราะเป็นภาระที่หนักด้วยความยึดมั่นถือมั่นจากความสำคัญผิดของใจ

เมื่อรู้ตามหลักความเป็นจริงแล้ว ย่อมปล่อยวางเข้าไปเป็นขั้น ๆ ตอน ๆ ปัญญาก็ยังมีความเฉียบแหลมขึ้นโดยลำดับลำดับ สิ่งที่ไม่เคยรู้ก็รู้ สิ่งไม่เคยเห็นก็เห็น สิ่งไม่ควรจะละได้หรือไม่เคยละได้ ก็ละได้ตามขั้นของสติปัญญาที่คล่องตัว สิ่งที่ไม่เคยเห็นว่า เป็นของอัศจรรย์ก็อัศจรรย์ขึ้นในใจของผู้บำเพ็ญเสียเอง แล้วทำไมจะไม่เชื่อพระพุทธเจ้าผู้เป็นจอมศาสดา ทำไมจะไม่เชื่อการภาวนาการชำระกิเลสว่า พระพุทธเจ้าท่านทรงทำอย่างไร ย่อมกระจายไปหมดในธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้แล้ว เพราะธรรมเหล่านั้นมากระเทือนกับหัวใจของผู้บำเพ็ญเสียเอง ผู้รู้เสียเองเห็นเสียเอง ตามธรรมที่ทรงสั่งสอนไว้ก่อน ธรรมของท่านกับธรรมของผู้บำเพ็ญก็ย่อมเป็นสักขีพยานกันได้เป็นอย่างดี เรื่องความขยันหมั่นเพียรย่อมหมุนไปตามเหตุการณ์โดยไม่อาจสงสัย

เมื่อจิตก้าวเข้าถึงขั้นปัญญาแล้ว เรื่องของกิเลสอาสวะประเภทต่าง ๆ ที่เคยคิดเคยขวางการดำเนินนั้น นับวันที่จะร่อยหรอลงไป มีแต่ความขยันหมั่นเพียร มีแต่การ

เสาะการคู้ยี่เขี่ยชุดคั้นเพื่อฆ่ากิเลสที่เป็นข้าศึกต่อจิตใจโดยถ่ายเดียว ใจมีความสัมผัสสัมพันธ์มีความติดข้องอยู่ในอารมณ์ใดในสิ่งใด สติปัญญาย่อมจะสอดแทรกเข้าไปในจุดนั้นในสิ่งนั้นอย่างไม่ลดละ จนกิเลสพังทลายลงไปอย่างไม่เป็นขบวน นั่นแลคือการทำงานของสติปัญญาขั้นนี้

ในจิตทั้งดวงนั้นจะมีแต่เรื่องของสติปัญญาหมุนตัวรอบอยู่ตลอดเวลา กิเลสจะเกิดขึ้นมาได้ในช่วงใดเมื่อถึงสติปัญญาถึงขั้นนี้แล้ว กิเลสมีแต่วันและเวลาหมดไป ๆ วันที่จะงอกเงยของกิเลสเหมือนแต่ก่อนนั้นไม่มี มีแต่หมดไป ๆ หัวใจทั้งดวงมีแต่มุ่งความพันทุกขโดยถ่ายเดียวเท่านั้น กิเลสตัวใดที่จะต่อต้านทนทานยังเหลืออยู่ภายในจิตนี้จะยังเหลือไม่ได้แล้ว พร้อมทั้งทุกชั้นบนหัวใจที่มีอยู่มากน้อยอันเป็นผลของกิเลสผลิตขึ้นมา ก็นับวันจะสิ้นไปหมดไปตาม ๆ กัน

เพราะฉะนั้นการดับกิเลสให้สิ้นเชื้อไปเสีย โดยไม่มีเหลืออยู่ภายในใจเลยนั้น เป็นสิ่งที่เหมาะสมอย่างยิ่งแล้ว ที่จะทำให้เสร็จสิ้นภายในวันนี้ภายในขณะนี้ ๆ ไม่เนิ่นนาน สติปัญญาขั้นนี้มีความเข้มข้นทนทานมาก มีความมุ่งมั่นที่จะม้วนเสื่อกิเลสให้สิ้นซากลงไปจากจิตใจอย่างสด ๆ ร้อน ๆ ในขณะที่เดียวกันก็จะม้วนเสื่อของภพของชาติ อันเป็นเรื่องหากองทุกขทั้งหลายให้สิ้นซากไปในขณะเดียวกัน จิตใจจึงมีความขยันหมั่นเพียรอย่างมากมาย ผิดกับความเพียรธรรมดาอยู่มาก เทียบกันไม่ได้

ธรรมนี้เราจะไปคาดคิดอย่างไรก็คาดไม่ได้ เพราะไม่ใช่ธรรมคาดคิดต้นเตา ผู้ปฏิบัติเท่านั้นที่จะทราบตัวเอง ขอให้จิตได้ก้าวเข้าสู่สมาธิให้ประจักษ์ใจเถอะ จากนั้นก็ให้ก้าวเข้าสู่ปัญญา ปัญญาในชั้นใดภูมิใดที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ จะมาประกาศกังวานอยู่ที่หัวใจของผู้ปฏิบัติ ซึ่งกำลังทำงานอยู่ด้วยสติด้วยปัญญานี้เอง จะไม่ประกาศขึ้นในที่อื่นใดเลย สักขีพยานของธรรมทั้งหลายก็คือใจนี้แล กิเลสก็กองอยู่กับใจ เมื่อชำระกิเลสด้วยความพากเพียรมีสติปัญญาเป็นสำคัญแล้ว กิเลสก็จะค่อยหมดไปจากใจเสื่อมลงไปจากใจ สติปัญญาก็จะสร้างตัวขึ้นมาให้ความคล่องแคล่วแกวักกล้า ให้มีความสว่างกระจ่างแจ้งรอบหัวใจ

ใจของเราจึงเป็นเหมือนเวทีสู้กันกับกิเลส ร่างกายก็เป็นเวทีประเภทหนึ่งระหว่างกิเลสกับธรรมที่อยู่บนหัวใจ เป็นเวทีต่อกรกันอย่างเต็มที่ด้วยสติปัญญาอันเกรียงไกร เมื่อสติปัญญาประเภทนี้ได้เกิดขึ้นแล้ว เพราะเชื่อความสามารถของตนแล้ว กิเลสจะมีอยู่มากน้อยเพียงไรประหนึ่งจะสิ้นซากลงไปไม่ช้า ๆ สร้างความหวังให้ตนแน่นเข้า ๆ โดยลำดับลำดับ เพราะความเพียรเต็มหัวใจ คำว่าความขี้เกียจขี้คร้าน คำว่าความท้อถอยน้อยใจ หมดไป ๆ คำที่เคยว่าอำนาจวาสนาน้อยไม่มีเหลือ ที่เคยสำคัญว่าบุญไม่มีก็ไม่มีเหลือ ว่าบาปไม่มีก็ไม่มีเหลือ

รู้ตามความจริงเห็นตามความจริง ยอมรับว่าบาปมี บุญมี นรกมี สวรรค์มีเต็มหัวใจ เพราะใจดวงนี้เป็นผู้สว่างกระจ่างแจ้ง และรู้เห็นสิ่งที่พระพุทธรเจ้าทรงสั่งสอนไว้แล้วด้วยใจตนเอง แล้วจะลบล้างคำสั่งสอนของพระพุทธรเจ้าได้อย่างไร เช่นเดียวกับเรามีตาดีหูดีด้วยกันนี้ มองเห็นสิ่งใดด้วยกันแล้วค้ำกันได้อย่างไร เพราะคนตาดีเห็นด้วยกันรู้ด้วยกัน ภาษาเดียวกัน พูดอย่างเดียวกัน รู้เรื่องกันแล้วลบล้างหรือปฏิเสธกันได้อย่างไร ว่าไม่ได้พูด ว่าไม่ได้เห็น ว่าไม่ได้ยิน ต้องยอมรับกันอย่างสนิทใจ นี่ก็เหมือนกัน คำว่าบาป บุญ นรก สวรรค์ เปอต ผี นรกอเวจี เป็นสิ่งที่พระพุทธรเจ้าทรงรู้แล้วเห็นแล้ว จึงนำมาสั่งสอนโลก เมื่อผู้ปฏิบัติบำเพ็ญได้รู้ได้เห็นประจักษ์ใจแล้ว จะปฏิเสธพระพุทธรเจ้าได้ลวงหรือ มีแต่จะกราบราบๆ เท่านั้นไม่เป็นอย่างอื่น

ผู้ปฏิบัติเชื่อธรรมเชื่ออย่างนี้ คือเชื่อในหัวใจ เชื่อจากการรู้การเห็นด้วยการปฏิบัติ ซึ่งผิดกันกับเชื่อด้วยความจดจำจากตำรับตำรา การเชื่อธรรมในตำรับตำรานั้นเป็นความเชื่อด้วยความจดจำ ตามที่ท่านวางรากฐานไว้ให้ก้าวเดินตาม เพราะตำรับตำราท่านแสดงไว้โดยถูกต้องอยู่แล้ว เป็นแต่เพียงว่าเรายังไม่ได้ปฏิบัติจึงยังไม่รู้ไม่เห็น จำต้องเชื่อด้วยความคาดความเดาไปก่อน ต่อเมื่อได้ปฏิบัติจริงจึงยอมจะรู้จะเห็นธรรมในแง่ต่างๆ ตามที่ท่านแสดงไว้ในตำรา และกลายเป็นสมบัติของตนขึ้นมาเป็นลำดับ ถ้าไม่ทำตนเป็นคนอภัพไปเสีย

ความเชื่อตามสวากขาตธรรมในตำรา จะผิดอะไรกับเราเชื่อกิเลส กิเลสตัวจอมปลอมเรายังเชื่อมั่นได้ลวงคอบ ถึงกับยอมตัวให้มันถลุงอยู่ทั้งวันทั้งคืนตลอดมา นี้เราเชื่ออรรถเชื่อธรรมของพระพุทธรเจ้าตามตำรับตำราจะเสียหายไปตรงไหน ย่อมถูกต้องเป็นแต่เพียงว่าถูกต้องในขั้นนั้น ยังไม่ถูกต้องในขั้นสนิทตายใจจริงๆ เหมือนเราได้รู้ได้เห็นขึ้นภายในจิตใจของเรา ถ้าได้รู้ได้เห็นอย่างนี้แล้วเป็นอันว่าแน่นอนและประจักษ์ใจไปโดยลำดับ ที่เรียกว่า สนฺทิฏฐิโก นี่ก็พระพุทธรเจ้าประกาศไว้แล้วว่า สนฺทิฏฐิโก เอหิปัสสิโก ท่านแสดงไว้แล้วในบทธรรม สนฺทิฏฐิโก จะประกาศกังวานอยู่กับผู้ปฏิบัติ นั่นแล เวทิตพฺโพ วิญญูหิ ท่านผู้รู้ทั้งหลายจะรู้จำเพาะตน สนฺทิฏฐิโก ก็รู้เห็นขึ้นกับตน ประจักษ์จำเพาะตนนั่นแล ผู้ไม่ปฏิบัติจะไปรู้ได้ยังไง ก็เมื่อผู้ปฏิบัติรู้อย่างนี้แล้ว จะลบล้างของจริงที่เกิดขึ้นกับตนได้อย่างไร นอกจากยอมรับเต็มหัวใจและกราบพระพุทธรเจ้าอย่างหมอบราบเท่านั้น

พูดถึงเรื่องของกิเลสในหัวใจหมดไปมากน้อยเพียงไร ก็รู้ชัดๆ ว่าหมดไปมากน้อยเพียงนั้น สติปัญญาความเกรียงไกร มีความอาจหาญชาญชัยขนาดไหน ก็รู้ในหัวใจของผู้บำเพ็ญ จนกิเลสมันเสื่อมไปหมดไม่มีอะไรเหลือที่จะให้สังหารกันอีกแล้ว ทำไมจะไม่รู้ ประหนึ่งว่าฟ้าดินถล่มในขณะนั้นนั่นแล เมื่อกิเลสได้พังลงไปจากหัวใจแล้ว

ธรรมชาติที่อัศจรรย์เกินโลกได้เปิดเผยขึ้นมาในขณะเดียวกัน จึงเหมือนกับฟ้าดินถล่มโลกธาตุวันไหว ดังครั้งพระพุทธเจ้าตรัสรู้และแสดงไว้ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรนั้นแล เทวดาก็ขึ้นก็ภูมิที่ประกาศข่าวต่อกันไปจนถึงพรหมโลก กระเทือนไปหมดในครู่เดียวยามเดียวเท่านั้น ในตำรับตำราท่านแสดงไว้เพื่อเป็นประทีปดวงไฟเครื่องส่องทางแก่ชาวพุทธทั้งหลาย ขอให้เห็นในหัวใจของเรา นี่และจะเป็นสิ่งที่แน่นอนตายใจ เมื่อเห็นในหัวใจนี้แล้วหายสงสัย ไม่มีสมมุติใดเหลืออยู่ภายในใจเลย นี่คือผู้ทรงอรรถทรงธรรมท่านทรงอย่างนี้ ท่านทรงตามแนวตามแถวของศาสดาโดยแท้

เรื่องภพเรื่องชาติเคยเกิดแก่เจ็บตายมาก็ภพก็ชาติ ก็หมื่นก็แสนก็กัปกี่ล้านชาติ จะประกาศกังวานอยู่ในหัวใจดวงนี้ทั้งสิ้น ว่าได้ผ่านมาแล้วโดยลำดับลำดับ ด้วยการชำระสะสาง ด้วยการสังหารกิเลสในทางความเพียรที่หมั่นตัวเป็นธรรมจักรไม่หยุดยั้ง จนทะลุถึง อวิชชาปัจจุยา สงขาร่า ถูกถอดถูกถอนขึ้นมาโดยสิ้นเชิง เช่นเดียวกับการถอนต้นไม้พร้อมทั้งรากแก้วของมันแล้ว ก็กิ่งก้านสาขาดอกใบไม้จำเป็นจะต้องไปถอน มันก็ตายไปด้วยกันหมด เมื่อถอนต้นของมันพร้อมทั้งรากแก้วให้หมดไปแล้ว ไม้ต้นนั้นมีแต่ตายถ่างเดียวเท่านั้น จิตก็เหมือนกัน เมื่อถอนรากแก้วคือ อวิชชาตัวสร้างภพสร้างชาติออกจากใจหมดแล้ว ไม่ต้องถามหาเรื่องความเกิดความตายมากนัก ก็รู้ชัดภายในใจดวงหมดเชื้อแล้วนั้น แล้วนิพพานถามหาอะไร พระพุทธเจ้าสอนให้แก้กิเลสต่างหาก ไม่ได้สอนให้ถามหานิพพาน ขอให้แก้กิเลสให้หมดไปเกิดผู้บริสุทธิ์นั้นจะไม่ถามหานิพพาน

พวกเราทั้งหลายได้เกิดมาในท่ามกลางพระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่ทรงไว้ซึ่งสวากขาตธรรม ตรัสไว้ชอบแล้วๆ นี้ นับว่าเป็นผู้มีวาสนาบุญญาภิสมภาร ขอให้ได้อุตสาหะพยายามสร้างคุณงามความดีของตนไว้ แม้จะยังไม่สิ้นภพสิ้นชาติในปัจจุบันนี้ก็ตาม ความดีย่อมเป็นเครื่องส่งเสริมเราให้พ้นจากความเกิดแก่เจ็บตายถึงบรมสุขด้วยกัน นี่เป็นเรื่องสำคัญ เฉพาะอย่างยิ่งพระปฏิบัติของเราให้มีความหนักแน่นต่อศีลต่อสมาธิต่อปัญญาเถอะ จะเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอรรถซึ่งธรรมทุกชั้นเช่นเดียวกับครั้งพุทธกาลที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ ไม่มีอะไรผิดแผกแปลกต่างกันไปเลย เพราะสวากขาตธรรมตรัสไว้ชอบแล้วเช่นเดียวกัน

ดังที่ท่านแสดงไว้ว่า สीलปริภาวิโต สมาธิ มหปุผลโล โหติ มหานิสัส ผู้มีศีลรักษาของตนด้วยความบริสุทธิ์ใจ ย่อมมีความอบอุ่นหนุนจิตใจให้เป็นสมาธิได้เร็ว เพราะผู้มีศีลบริสุทธิ์ย่อมไม่มีความระแวงแคลงใจ จิตใจย่อมมีความอบอุ่น จะบำเพ็ญสมาธิก็ไม่เป็นกังวลกับสิ่งใด สมาธิย่อมสงบลงได้ง่าย สมาธิปริภาวิตา ปญญา มหปุผลา โหติ มหานิสสา ปัญญาที่สมาธิอบรมแล้วย่อมก้าวเดินได้คล่องตัว คือสมาธิเป็นเครื่องหนุน

ปัญญา เมื่อมีสมาธิแล้วปัญญาก็ก้าวเดินได้คล่องตัว ไม่เป็นสัญญาอารมณ์กับสิ่งใด ไม่หิวโหยกับอารมณ์ต่างๆ เพราะอิมัตถ์ในอารมณ์แห่งสมาธิ คืออิมัตถ์ในสมถธรรม มีความสงบร่มเย็น พิจารณาทางด้านปัญญาก็เกิดปัญญาไปได้อย่างรวดเร็ว

ปัญญาปริภาวิต จิตต์ สมมุเทว อาสเวหิ วิมุจฺจติ จิตที่ปัญญาชักพอกแล้วย่อมสิ้นหรือหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงโดยชอบ คือไม่สิ้นกิเลสโดยความเข้าใจผิด แต่สิ้นกิเลสโดยชอบธรรม สมมุเทว อาสเวหิ วิมุจฺจติ ย่อมสิ้นกิเลสโดยชอบ ธรรมเหล่านี้มีอยู่กับเราทุกวันเวลานี้ ผู้ปฏิบัตินั้นแลเป็นผู้จะทรงธรรมเหล่านี้ไว้ ขอให้พากันตั้งอกตั้งใจประพฤติปฏิบัติ ด้วยความอุตสาหะพยายามทุกวิถีทาง อย่าลดละความพากเพียร จะเป็นเจ้าของสมบัติแห่งธรรมที่กล่าวมาไม่อาจสงสัย

อรรถธรรมท่านแสดงไว้ตามตำรับตำราที่ดี ตามเทพก็ดี อย่างสมัยปัจจุบันนี้ก็แน่ใจว่ามีหลักมีเกณฑ์ ที่เราจะยึดไปประพฤติปฏิบัติได้เพื่อชำระจิตใจของตน เราอย่าเห็นสิ่งใดเป็นของสำคัญมากกว่าศีลกว่าธรรม กว่าวิมุตติหลุดพ้นภายในจิตใจที่จะควรได้รับได้ครอง ธรรมนี้เลิศประเสริฐ พระพุทธเจ้าประเสริฐด้วยการหลุดพ้น พระสาวกทั้งหลายเลิศประเสริฐด้วยการหลุดพ้น ไม่ใช่เลิศด้วยการติดข้องพัวพันกับสิ่งใดๆ ในโลกสมมุติซึ่งหาประมาณมิได้ เราเป็นผู้ปฏิบัติเป็นผู้มีโอกาสมากแล้วในเพศพรหมจรรย์นี้ ได้แก่นักบวช ขอให้พากันพยายามตั้งอกตั้งใจประพฤติปฏิบัติให้ได้ทรงอรรถทรงธรรม ดังที่ท่านแสดงไว้นี้ แสดงไว้เพื่อเราทั้งหลายนั้นแล ถ้าเราเป็นผู้ขยันหมั่นเพียรเอาจริงเอาจังแล้ว เราจะได้ครองธรรมทั้งหลายเหล่านี้ภายในจิตใจของเราเองอย่างประจักษ์

เมื่อเรามีธรรมสมบัตินี้เต็มหัวใจแล้ว อยู่ไหนก็อยู่ได้สบาย ตายก็ไม่มีความห่วงใยเสียดายกับสิ่งใด เพราะนี่เป็นเพียงธาตุเพียงชั้นธ คือ ธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ ที่ไหนก็มีดิน น้ำ ลม ไฟ เดินไปที่ไหนเต็มไปด้วยดิน น้ำ ลม ไฟ ในร่างกายของเรานี้ก็มีดิน น้ำ ลม ไฟ ถ้าใจบริสุทธิ์เสียอย่างเดิวนั้นก็เพียงครองกันอยู่ รับผิดชอบกันอยู่ในเวลาที่ยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น พอหมดเรื่องราวที่จะสืบทอดกันไปได้แล้วก็สลัดทิ้งเสีย เรียกว่าตาย

ความเกิดความตายของผู้สิ้นกิเลสแล้วย่อมมีน้ำหนักเท่ากัน ไม่เป็นกัณฑ์หว่งไยกับความเป็นอยู่ความตายไปอะไรทั้งสิ้น เพราะธรรมชาตินั้นพอ คือใจที่บริสุทธิ์นั้นแลเป็นใจที่พอ เมื่อสรุปความลงแล้วไม่มีอะไรเลิศยิ่งกว่าคำว่าพอ ดีเข้ามาเกี่ยวข้องก็พอแล้วไม่เอาไม่รับ ชั่วเข้ามาเกี่ยวข้องก็พอแล้วไม่เอาไม่รับ ความพอแล้วนี้เป็นธรรมเต็มตัวแล้ว ไม่ต้องการอะไรอีกแล้ว

จิตที่บริสุทธิ์แล้วย่อมเป็นจิตที่พอตัวเต็มที่ อยู่แสนสบาย ตายไปก็เป็นบรมสุข จะตายในอิริยาบถใดท่าใดตายได้ทั้งนั้น ไม่มีอะไรมาเป็นอุปสรรคเหมือนโลกทัวๆ ไป

บรรดาท่านผู้บริสุทธิ์เป็นพระอรหันต์ท่านไม่เลือกกาลสถานที่ เลือกทำเลือกทางว่าจะต้องตายท่านนั้นท่านนี้ จะต้องตายอิริยาบถนั้นอิริยาบถนี้ และจะต้องตายด้วยวิธีนั้นวิธีนี้ ท่านไม่เลือก ท่านไม่จำเป็น ท่านปฏิบัติตามอัธยาศัยของท่านที่เหมาะสมด้วยอัธยาศัยแล้วท่านก็ปฏิบัติ ไม่เลือกกาลสถานที่อิริยาบถใด ๆ ทั้งสิ้น

ดังที่พ่อแม่ครูจารย์มั่นท่านแสดงไว้ในประวัติของท่านนั้นว่า พระอรหันต์บางองค์ยืนนิพพานก็มี เดินนิพพานก็มี คือยืนตายก็มี เดินตายก็มี นั่งตายก็มี นอนตายก็มี เพราะกิริยาแห่งการยืนการเดินการนั่งการนอนนิพพานนั้น เป็นเรื่องของธาตุของชั้นรัศมี ความบริสุทธิ์นั้นเป็นเรื่องของใจ จะตายวิธีใดแบบใดอิริยาบถใด ด้วยเหตุผลกลไกอะไรก็ตาม เป็นเรื่องของธาตุชั้นรัศมีแตกไปเท่านั้น จิตนั้นบริสุทธิ์อยู่แล้ว เป็น อากาสิโก หากกาลหาสถานที่เวล่ำเวลาไม่ได้ คือความบริสุทธิ์-บริสุทธิ์อยู่ตลอดเวลา

ตายทำไหนก็ตายไปเถอะ ขึ้นชื่อว่าจิตที่บริสุทธิ์แล้วไม่มีคำว่าเสียทำ เป็นธรรมชาติที่พอตัวอยู่แล้ว นี่คือจิตของท่านผู้บริสุทธิ์ หมดกังวล อยู่ที่ไหนสบายหมด นั่งสบาย เดินสบายนอนสบาย เรื่องภพเรื่องชาติการเกิดการตายจะเป็นอย่างไรต่อไปอีกนั้น ท่านไม่มีไม่เป็นการมรณ์แล้ว โดยยกปัจจุบันจิตนี้เคยเกิดเคยตายมาสักเท่าไรจนกระทั่งมาถึงปัจจุบันนี้ แล้วบัดนี้จะสร้างภพสร้างชาติไปอีกอย่างไรหรือไม่ ก็เห็นชัด ๆ ชาติละชั้นอยู่ภายในใจนี้ไม่มีเงื่อนไขข้อต่อใด ๆ อยู่แล้ว เหลือแต่บรมสุข เหลือแต่ความพอแล้วอย่างเดียวเท่านั้นประจักษ์ใจ แล้วจะเอาอะไรมาสืบต่อให้สืบภพสืบชาติไปอีก นี่แลท่านเรียกว่า สันตัญญูโลกิ สุตยออดสุดที่ตรงนี้

จึงขอให้ท่านนักปฏิบัติทั้งหลายได้นำไปพิจารณา เพื่อให้เห็นศาสนาเจริญรุ่งเรืองในหัวใจของผู้ปฏิบัติเรา ให้ได้ชมคำว่าสมาธิเป็นยังไง สมาบัติเป็นยังไง มรรคผลนิพพานเป็นยังไงภายในหัวใจของเราเอง เพราะธรรมเหล่านี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้แล้วทุกแง่ทุกมุมตามแบบแผนตำรับตำรา ต่อจากนั้นให้น้อมเข้ามาประพฤติปฏิบัติ ให้ธรรมทั้งหลายเกิดขึ้นและบรรจุเต็มหัวใจเรา แล้วจะสบายแสนสบายตลอดอนันตกาล

วันนี้เป็นวันที่เราทั้งหลายได้มาพบปะสมาคมกัน โดยอาศัยท่านพ่อลีเป็นจุดศูนย์กลางแห่งความเคารพเลื่อมใส พี่น้องทั้งหลายได้มาจากที่ต่าง ๆ มารวมกันวันนี้ ได้แสดงธรรมเพื่อเป็นข้อระลึกแก่พี่น้องทั้งหลาย กรุณานำไปพิจารณาไตร่ตรอง วันหนึ่งคืนหนึ่งอย่าให้เป็นคนล้มเหลว ๆ ทั้งยืนทั้งเดินทั้งนั่งทั้งนอน ทั้งวันวานนี้ทั้งวันนี้ทั้งวันหน้า มีแต่ความล้มเหลวเต็มตัว ถ้าเป็นเช่นนี้คนคนนั้นก็หาสาระไม่ได้ มีชีวิตอยู่ก็ล้มเหลว ตายไปแล้วก็จะเป็นคนล้มเหลวอย่างเดียวกัน

เพียงแต่ได้ยินว่าล้มเหลวเท่านั้นก็สลดสังเวชแล้ว เราอย่าให้เป็นคนล้มเหลวจากคุณงามความดี มีแต่กิเลสตัณหาเอาความชั่วช้าลามกมาทับถมหัวใจอย่างเดียว วันนี้

ก็มีแต่กิเลสที่หัวใจเป็นไฟเป็นไฟ วันหน้าชาติหน้าเหมือนกัน คนนั้นหาความหมายไม่ได้ ตายไม่ตายก็เป็นไฟเผาไหม้อยู่ในหัวใจอย่างเดิม กับที่เป็นอยู่นี้เป็นที่ภูมิใจหมกมุ่นตั้งปัญหาถามตนเอง แล้วหาอุบายพลิกแพลงเปลี่ยนแปลงแก้ไขตัดแปลงตนเองให้เข้าสู่ความมีสาระ เช่นเมื่อวานนี้ไม่มีสาระ วันนี้พยายามสร้างสาระให้ได้ วันนี้สร้างสาระได้ วันพรุ่งนี้พยายามสร้างสาระติดต่อกันไปจนชีวิตหาไม่เมื่อไรจึงยุติ ผู้นั้นชื่อว่าไม่ขาดทุนสูญุดอก

เราสร้างความดีเพื่อเรา ทุกข์ยากลำบากขนาดไหนจะเป็นอะไรไป กิเลสมันสร้างความทุกข์ยากให้เรามากยิ่งขึ้นกว่าที่เราสร้างคุณงามความดี ด้วยความทุกข์ยากที่กิเลสมากิตมาขวางนี้เสียอีก นี่เป็นข้อที่เราจะนำมาพิสูจน์กับตัวของเรา แล้วต่อสู้กับกิเลสให้ได้ผลได้ชัยชนะเรื่อยไป ในวันหนึ่ง ๆ อย่าให้เสียเวลาลำเวลาไปเปล่า ๆ

ในโอกาสการแสดงธรรมนี้ก็เห็นว่าสมควรแก่เวลา ขอความสุขสวัสดิ์จึงมีแก่พี่น้องทั้งหลายโดยทั่วกันเทอญ